

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กว๊านพะเยาเป็นแหล่งน้ำที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 3 ของประเทศและเป็นแหล่งน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคเหนือตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เดิมเป็นพื้นที่ลุ่มประกอบด้วย หมู่บ้าน ไร่ นา และหนองน้ำขนาดต่าง ๆ มีแม่น้ำอิงเป็นลำน้ำสายใหญ่ ลักษณะเป็นที่ราบกั้นกะทะ มีร่องน้ำเชื่อมต่อระหว่างหนองน้ำและมีร่องน้ำเชื่อมต่อระหว่างกว๊านพะเยากับแม่น้ำอิง ในฤดูฝน จะมีน้ำมาก แต่ในฤดูแล้งจะมีน้ำเฉพาะในแม่น้ำอิงและบริเวณหนองน้ำต่าง ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2482 ถึง พ.ศ. 2484 กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้สร้างทำนบและประตูน้ำกั้นแม่น้ำอิง มีผลทำให้บริเวณที่ลุ่มแห่งนี้เปลี่ยนสภาพเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่สุดในภาคเหนือตอนบน (ถือชัย จุลาสัย, 2535, หน้า 2-1 ถึง 2-3) โดยกว๊านพะเยามีเนื้อที่ 20.5296 ตารางกิโลเมตร หรือ 12,813 ไร่ 1 งาน 26 ตารางวา ความสูงจากระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ย 386.40 เมตร ความลึกเฉลี่ย 1.93 เมตร (ถือชัย จุลาสัย, 2535, หน้า 2-29) การใช้ประโยชน์ของกว๊านพะเยาคือ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืด เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคโดยใช้เป็นน้ำดิบเพื่อการผลิตน้ำประปา สำหรับชุมชนตัวเมืองพะเยาและอำเภอดอกคำใต้ เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรใช้น้ำเพื่อการชลประทานในเขตพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอดอกคำใต้ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดพะเยา (ชัยวัฒน์ จันทิมา, 2545, หน้า 44-45) นอกจากนี้กว๊านพะเยายังได้กำหนดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ (สหทยา วิเศษ และคณะ, 2545, หน้า 32) อันเป็นผลจากการที่ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ(อนุสัญญาแรมซาร์) ซึ่งประเทศภาคีจะต้องกำหนดพื้นที่ชุ่มน้ำที่เหมาะสมในประเทศของตน ทั้งนี้สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมและคณะกรรมการการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำได้กำหนดให้กว๊านพะเยาขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติของประเทศไทย โดยคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นชอบในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2543 (ชัยวัฒน์ จันทิมา, 2545, หน้า 80) โดยกว๊านพะเยาถูกจัดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำในประเทศกำลังพัฒนาที่มีคุณค่าความสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ภายใต้กรอบการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและการอนุรักษ์แหล่งที่อยู่อาศัย เนื่องจากมีบทบาทสำคัญทางอุทกวิทยา ชีววิทยาหรือนิเวศวิทยา และมีข้อเสนอทางมาตรการให้เป็น

พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความจำเป็นเร่งด่วน สมควรได้รับการคุ้มครองฟื้นฟูและศึกษา (นิคม บุญเสริม, http://www.terraper.org/thai/for_wep_page/payao_watershed.htm , 20 เมษายน 2546)

นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา มีการพัฒนากว๊านพะเยาและพื้นที่โดยรอบซึ่งทำให้เกิดผลดีและผลเสียต่อระบบนิเวศในบริเวณลุ่มน้ำนี้หลายประการ ผลดีคือชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำนี้ได้มากขึ้น สังคมและชุมชนมีเศรษฐกิจเติบโตอย่างต่อเนื่องในทางตรงข้ามทำให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อทรัพยากรของกว๊านพะเยา (ชัยวัฒน์ จันธิมา, 2545, หน้า 26) ซึ่งถือชัย จุลาสัย (2535, หน้า 2-96 ถึง 2-100) ได้สรุปปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในกว๊านพะเยาดังนี้ 1) คุณภาพของน้ำต่ำลง เนื่องจากกว๊านพะเยาเป็นที่ราบลุ่มน้ำค้ำยแอ่งกระทะทำให้เป็นที่รองรับการไหลเทของเสียที่มากับน้ำ โดยเฉพาะของเสีย สารเคมี และน้ำเสียจากชุมชนและพื้นที่โดยรอบ ปัจจุบันชุมชนรอบกว๊านพะเยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเทศบาลเมืองพะเยามีการขยายตัวอย่างมาก รวมถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้นได้ระบายลงสู่กว๊านพะเยามีปริมาณมากขึ้น ผลการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำในกว๊านพะเยาโดยสถานีประมงจังหวัดพะเยาพบว่าน้ำในกว๊านพะเยามีคุณภาพน้ำต่ำ คือปริมาณออกซิเจนละลายอยู่ระหว่าง 1.10-2.92 มก./ล. และ บีโอดีอยู่ระหว่าง 1.31-6.53 มก./ล. ซึ่งถือเป็นแหล่งน้ำที่ได้รับน้ำทั้งจากกิจกรรมบางประเภทและสามารถใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภคบริโภค โดยที่ต้องผ่านการฆ่าเชื้อตามปกติและผ่านกระบวนการปรับปรุงคุณภาพน้ำทั่วไปก่อน สำหรับในด้านการเกษตรกรรมนั้น น้ำในกว๊านพะเยามีคุณภาพน้ำไม่เหมาะสมสำหรับการดำรงชีวิตของสัตว์น้ำ(ชัยวัฒน์ จันธิมา, 2545, หน้า 50) 2) ความสามารถในการกักเก็บน้ำลดลง สาเหตุจากตะกอนดินจากลำน้ำอิงและลำน้ำโดยรอบที่พัดพามาทับถมภายในกว๊านพะเยา ระบบการผลิตด้านการเกษตรรอบกว๊านพะเยาทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินลงสู่แหล่งน้ำ และมีการพัฒนาที่ดินโดยการถมรวมทั้งการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ 3) ปริมาณสัตว์น้ำลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลปริมาณสัตว์น้ำในกว๊านพะเยาจากอดีตถึงปัจจุบันพบว่าลดลงทั้งจำนวน ชนิด และปริมาณ ซึ่งมีสาเหตุหลัก 2 ประการคือการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของลุ่มน้ำและการจับปลาด้วยอุปกรณ์ที่ไม่เหมาะสม จากข้อมูลในการสำรวจพันธุ์ปลาพบว่ากว๊านพะเยามีชนิดพันธุ์ปลาสูงสุดในปี พ.ศ. 2514 จำนวน 51 ชนิดและต่ำสุดในปี พ.ศ. 2535 จำนวน 21 ชนิด และจากการสำรวจของกองประมงน้ำจืดในปี พ.ศ. 2542 พบพันธุ์ปลาจำนวน 28 ชนิด (ชัยวัฒน์ จันธิมา, 2545, หน้า 52-54) 4) การบุกรุกของพื้นที่ปัจจุบัน พบว่าบริเวณริมกว๊านพะเยาด้านทิศตะวันตกมีการบุกรุกเข้าไปทำประโยชน์และยึดครองพื้นที่เพื่อใช้ในการเกษตรกรรมที่อยู่อาศัย ด้านทิศตะวันออกส่วนที่เป็นที่ตั้งของเทศบาลเมืองพะเยา พื้นที่เกือบตลอดแนวได้ถูกใช้ประโยชน์ไปในทางการค้า โดยเฉพาะร้านอาหารและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การขยาย

ถนนและสร้างสวนหย่อมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว 5) ปัญหาอันเกิดจากโครงการพัฒนาและนโยบายของรัฐ เช่น การพัฒนาโครงสร้าง พื้นฐาน การปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยว การขุดลอก การจัดการบริหารน้ำ นอกจากนี้ยังทำให้วิถีชีวิตของชุมชนรอบกว๊านพะเยาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่สภาพบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย เปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์ ร้านค้า ร้านอาหารเพิ่มมากขึ้น ประชาชนที่มีอาชีพทำประมงรอบกว๊านพะเยาเปลี่ยนไปทำงานรับจ้าง และจากรายงานสถิติการเกิดอุบัติเหตุรวบรวมโดยโรงพยาบาลพะเยาระหว่างเดือนตุลาคม 2542 ถึง เดือนกันยายน 2543 พบว่าถนนรอบกว๊านพะเยาเป็นจุดหนึ่งที่มีอุบัติเหตุสูง (บุญส่ง สัตโฆภาสและคณะ, 2544, หน้า 59)

ในการจัดการเกี่ยวกับกว๊านพะเยา พบว่ามีหน่วยงานราชการหลายองค์กรที่มีบทบาทเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนากว๊านพะเยา ประกอบด้วยสำนักงานชนารักษ์จังหวัดพะเยา สำนักงานประมงจังหวัดพะเยา สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดพะเยา สำนักงานที่ดินจังหวัดพะเยา สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดพะเยา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพะเยา สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพะเยา สำนักงานเทศบาลเมืองพะเยา องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อม สันป่าม่วง บ้านสาาง บ้านดุ่นและแม่ใส สำนักงานโครงการชลประทานพะเยา สำนักงานการประปาพะเยา-คอกคำใต้ สำนักงานจังหวัดพะเยา คณะกรรมการพัฒนากว๊านพะเยา (ชัยวัฒน์ จันทิมา, 2545, หน้า 70-75) แต่ไม่มีการกำหนดแผนในการพัฒนาที่ชัดเจนและประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนา ทำให้เกิดปัญหาดังที่กล่าวมาแล้ว (สว่างวิทย์ สุทรหลวง, 2538, หน้า 57)

ในปี พ.ศ. 2535 คณะกรรมการบริหารกว๊านพะเยาได้มอบหมายให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทำการศึกษาและจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยาเพื่อกำหนดแนวทางในการพัฒนาให้ชัดเจนขึ้น ได้กำหนดแผนพัฒนาครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ รวม 11 แผน โดยเฉพาะแผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่เสนอให้มีการพัฒนาพื้นที่ริมกว๊านพะเยาช่วงถนนชายกว๊านเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ทั้งนี้เทศบาลเมืองพะเยาซึ่งรับผิดชอบในการดูแลบริเวณริมกว๊านพะเยา ได้ดำเนินการปรับปรุงพัฒนาบริเวณริมกว๊านพะเยามาโดยตลอด โดยในปี พ.ศ. 2543 ได้ก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่งกว๊านพะเยาจากบริเวณหลังเทศบาลเมืองพะเยาจนถึงถนนประสาธ และมีโครงการสร้างแนวเขื่อนต่อจนถึงหน้าอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมืองแต่ขาดงบประมาณ ได้ขอรับการสนับสนุนจากจังหวัดพะเยาซึ่งจังหวัดพะเยาได้ส่งเรื่องของบสนับสนุนไปยังกระทรวงมหาดไทยพิจารณา และได้มอบหมายให้กรมโยธาธิการเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยได้จัดสรรงบก่อสร้างจำนวน 28,676,500 บาท ก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่งกว๊านพะเยา มีลักษณะเป็นเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็กเรียงหินใหญ่บริเวณหน้าเขื่อน ความยาวตลอดเขื่อน 818 เมตร บริเวณเขื่อนประกอบด้วย 1) เชนรถจักรยานกว้าง 3 เมตร 2) ทางเดินเท้ากว้าง 5 เมตร 3) ทางลาดเชื่อมระหว่างเลนรถจักรยานกับทางเดินเท้ากว้าง 2 เมตร 4) บริเวณปลูกหญ้า

และบันไดทำน้ำกว้าง 9 เมตร มีบันได 5 แห่งแต่ละแห่งมีทางลงทำน้ำกว้าง 30 เมตร โดยมีระยะเวลาดำเนินการก่อสร้างระหว่างวันที่ 12 กรกฎาคม 2544 ถึง 4 มีนาคม 2546 มีวัตถุประสงค์ คือ

- 1) เพื่อป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของทางราชการและผู้มาใช้บริการ
- 2) เพื่อจัดภูมิทัศน์ให้ดีขึ้น
- 3) เพื่อส่งเสริมด้านนันทนาการและกีฬา
- 4) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
- 5) เพื่อส่งเสริมประเพณีพื้นบ้าน เช่น ลอยกระทง แข่งเรือ สงกรานต์

จากการศึกษาที่ผ่านมา พบว่าในการพัฒนาพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพก่อให้เกิดผลกระทบต่อทางสุขภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้งด้านบวกและด้านลบ (บุญบา สิทธิการ, 2544, หน้า และ กำไลทอง ปิ่นนำ, 2543, หน้า 50) อย่างไรก็ตาม พบว่ายังไม่มีการศึกษาถึงผลกระทบต่อทางสุขภาพจากการก่อสร้างเขื่อนกั้นตลิ่งกว๊านพะเยา ดังนั้นผู้ศึกษาในฐานะที่เป็นบุคลากรสาธารณสุขจึงมีความสนใจที่จะศึกษาผลกระทบต่อทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้นทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณของประชาชนจากการก่อสร้างเขื่อนกั้นตลิ่งกว๊านพะเยา เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการพิจารณาปรับปรุงและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากโครงการก่อสร้างเขื่อนกั้นตลิ่งกว๊านพะเยาให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนมากที่สุด

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อประเมินผลกระทบต่อทางสุขภาพทั้ง 4 มิติซึ่งประกอบด้วยมิติทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณจากการก่อสร้างเขื่อนกั้นตลิ่งกว๊านพะเยา

ขอบเขตในการศึกษา

ศึกษาผลกระทบต่อทางสุขภาพจากการก่อสร้างเขื่อนกั้นตลิ่งกว๊านพะเยาของประชาชนในพื้นที่ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จำนวน 9 ชุมชน โดยรวบรวมข้อมูลในเดือนมิถุนายน 2546

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ หมายถึง การคาดการณ์และพิจารณาผลกระทบทางสุขภาพทั้ง 4 มิติซึ่งประกอบด้วย มิติทางกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณของประชาชนในพื้นที่ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จากการดำเนินการก่อสร้างเขื่อนกั้นตลิ่งกว๊านพะเยา

การก่อสร้างเขื่อนกั้นตลิ่งกว๊านพะเยา หมายถึง การก่อสร้างพังกั้นน้ำบริเวณหน้าอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมืองไปจนถึงสามแยกถนนประسات

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์และพัฒนากว๊านพะเยาได้นำไปใช้ในการวางแผนแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved